

20 ЛЬВІВСЬКОМУ
ДЕРЖАВНОМУ
УНІВЕРСИТЕТУ
ВНУТРІШНІХ
РОКІВ СПРАВ

Львівський державний університет внутрішніх справ

Д. О. Балобанова
І. Б. Газдайка-Василишин

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення

Навчальний посібник

Львів
2025

УДК 343.232

Б 20

Рекомендовано до друку та розміщення
в електронних сервісах ЛьвДУВС
Вченою радою Львівського державного
університету внутрішніх справ
(протокол від 28 травня 2025 року № 16)

Рецензенти:

Олена САСКО, кандидат юридичних наук, доцент
(Волинський національний університет імені Лесі Українки)

Олексій АВРАМЕНКО, кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Балобанова Д. О., Газдайка-Василишин І. Б.

Б 20 Об'єктивна сторона кримінального правопорушення :
навчальний посібник. Львів : Львівський державний
університет внутрішніх справ, 2025. 60 с.

ISBN 978-617-511-421-6

Підготовлено для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр» (у межах вивчення дисципліни «Кримінальне право»). Вміщено теоретичний матеріал, тести для самоконтролю та перевірки ступеня засвоєння здобувачами навчального матеріалу, задачі прикладної спрямованості для розв'язування їх під час практичних занять, питання для самоперевірки та перелік рекомендованої літератури. Подано навчальний матеріал, що розроблений на основі чинного Кримінального кодексу України, проекту нового Кримінального кодексу та сучасних наукових позицій.

Рекомендовано для здобувачів вищої освіти юридичних спеціальностей та науково-педагогічних працівників.

The study guide was prepared for higher education graduates of the bachelor's degree (within the scope of studying the discipline "Criminal Law"). The manual includes theoretical material; tests for self-control and verification of the degree of assimilation of educational material by students; problems of applied orientation to solve them during practical classes; questions for self-control and a list of recommended literature. In the manual, educational material on the topic "The objective side of a criminal offense" is presented on the basis of the current Criminal Code of Ukraine, the Project of the new Criminal Code and modern scientific positions.

Recommended for students of higher education in legal specialties and scientific and pedagogical workers.

УДК 343.232

© Балобанова Д. О., Газдайка-
Василишин І. Б., 2025

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2025

ISBN 978-617-511-421-6

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	6
ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ.....	8
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ.....	33
ЗАДАЧІ.....	45
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ.....	56
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	58

ПЕРЕДМОВА

Навчальний посібник «Об'єктивна сторона кримінального правопорушення» призначений для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр» зі спеціальностей 081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність» і містить систематизований навчальний матеріал, питання для контролю, тестові завдання та ситуативні задачі.

Тема «Об'єктивна сторона кримінального правопорушення» вивчається в межах дисципліни «Кримінальне право» та входить до вчення про склад кримінального правопорушення. Предметом вивчення є питання, що стосуються поняття та ознак такого елементу складу кримінального правопорушення, як об'єктивна сторона; класифікації складів кримінальних правопорушень за конструкцією їх об'єктивної сторони; а також з'ясування змісту обов'язкових та факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. До предмета вивчення також входять норми кримінального закону та інших нормативно-правових актів, рекомендаційні роз'яснення Верховного Суду України, рішення Конституційного Суду України, опублікована судова практика з питань застосування норм Кримінального кодексу України (далі – КК України) в зазначеній частині, а також відповідна спеціальна література.

Завданням дисципліни є ґрунтовне засвоєння положень КК України, вивчення відповідної судової практики, усвідомлення тенденцій розвитку кримінального права України, ознайомлення з науковими підходами, студіювання необхідної спеціальної літератури.

Посібник містить систематизований навчальний матеріал, а також питання для самоперевірки та контролю, ситуативні та тестові завдання, які покликані сприяти формуванню практичних прийомів і навичок логічного мислення. Під час розв'язання тестових завдань із п'яти варіантів відповідей потрібно обирати одну правильну.

Для належного опанування теми «Об'єктивна сторона кримінального правопорушення» здобувачі вищої освіти повинні

знати:

- чинне кримінальне законодавство й інші нормативно-правові акти, необхідні для оволодіння відповідною темою;
- наукові визначення понять, які не мають нормативного закріплення;
- позицію слідчої та судової практики з питань застосування і тлумачення вказаних норм Загальної частини КК України;

вміти:

- тлумачити положення КК України, належно оперуючи при цьому кримінально-правовими категоріями та поняттями;
- визначати кримінальну протиправність діяння, характеризуючи наявність чи відсутність необхідних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення;
- на основі отриманих знань правильно застосовувати положення КК України, вирішуючи конкретні завдання.

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

Поняття та ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Значення об'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це зовнішня сторона суспільно небезпечного посягання, що характеризується діянням, наслідками, причинним зв'язком між ними, вчиненими в певних умовах, місці й часі.

Кожне конкретне кримінальне правопорушення має безліч таких, що індивідуалізують його, ознак, у тому числі й об'єктивних. Об'єктивні ознаки кожного кримінального правопорушення характеризують діяння (дію або бездіяльність), заподіяну діянням шкоду і ті зовнішні умови, в яких розвивається суспільно небезпечне посягання.

Об'єктивна сторона конкретного складу кримінального правопорушення містить у собі певні встановлені законом ознаки, що описують його об'єктивну сторону, тобто виступає в ролі поняття про об'єктивну сторону кримінального правопорушення певного виду і, як усяке поняття, не повністю, а лише в основних рисах відображає описувані ним явища.

Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це сукупність встановлених кримінальним законом ознак кримінального правопорушення, що характеризують зовнішній процес кримінально протиправного посягання.

При виявленні кримінального правопорушення насамперед встановлюються його об'єктивні ознаки: конкретний акт поведінки суб'єкта у вигляді дії або бездіяльності, який завжди вчиняється в певній об'єктивній обстановці, у певному місці й часі. Цей акт поведінки завжди відбувається відповідним способом, наприклад, грабіж з об'єктивної сторони виражається у відкритому викраденні майна, а шахрайство – в отриманні майна шляхом обману або зловживання довірою. Кримінальне правопорушення тягне певні суспільно небезпечні наслідки, тому що в результаті його вчинення наноситься істотна шкода суспільним відносинам, охоронюваним

кримінальним законом (наприклад, вбивство своїм наслідком має смерть людини). Причому діяння (дія або бездіяльність) перебуває в причинному зв'язку зі суспільно небезпечними наслідками. Ці ознаки властиві всякому кримінальному правопорушенню як явищу реальної дійсності. Без цих ознак кримінального правопорушення бути не може.

В об'єктивних ознаках знаходять своє вираження як фактичні, так і соціальні властивості кримінального правопорушення, передусім його суспільна небезпека. Об'єктивні ознаки, які властиві всім кримінальним правопорушенням, визначаються Загальною частиною кримінального права, а індивідуальні ознаки конкретних кримінальних правопорушень, наприклад, державної зради, бандитизму, хуліганства, – в Особливій частині.

Завдяки викладеному можна зробити висновок, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це його зовнішня сторона, яка характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між цим діянням і його суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також знаряддями та засобами вчинення кримінального правопорушення.

Усі ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення з погляду на їх опис (закріплення) у диспозиціях статей Особливої частини КК України можна поділити на дві групи: обов'язкові (необхідні) і факультативні.

До обов'язкових ознак належить діяння у формі дії або бездіяльності. Діяння завжди вказується в диспозиції статті Особливої частини КК України або впливає з її змісту й, таким чином, виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кожного складу кримінального правопорушення. Тому встановлення ознак такого діяння (дії або бездіяльності) є обов'язковим у кожному кримінальному провадженні.

До факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення відносяться: суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя і засоби вчинення кримінального правопорушення. Ці ознаки хоча фактично властиві кримінальному правопорушенню

як явищу реальної дійсності, але не завжди вказуються в законі як ознаки конкретного його складу. Так, диспозиція складу розголошення державної таємниці не містить вказівок на конкретні суспільно небезпечні наслідки, які необхідно було би встановлювати при вирішенні питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності. Не завжди в статтях Особливої частини КК України вказуються спосіб, місце, час, обстановка вчинення кримінального правопорушення. Отже, такі ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є не обов'язковими, а факультативними.

У разі якщо суспільно небезпечні наслідки, місце, час, спосіб, обстановка, знаряддя й засоби вчинення кримінального правопорушення прямо зазначені в диспозиції статті Особливої частини КК України або впливають з її змісту, то вони набувають значення обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення і їх встановлення в такому випадку є обов'язковим.

За конструкцією об'єктивної сторони усі склади кримінальних правопорушень бувають двох видів: матеріальні та формальні.

Матеріальним називають такий склад кримінального правопорушення, об'єктивна сторона якого включає три обов'язкові ознаки: суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між ними: наприклад, крадіжка (стаття 185 ККУ), грабіж (стаття 186 ККУ). Такі правопорушення вважаються закінченими з моменту настання суспільно небезпечних наслідків.

Формальним визнають такий склад кримінального правопорушення, для наявності об'єктивної сторони якого не обов'язкове настання суспільно небезпечних наслідків; єдиною обов'язковою ознакою його об'єктивної сторони є лише суспільно небезпечне діяння, скажімо, шпигунство (стаття 114 ККУ), вимагання (стаття 189 ККУ). Такі правопорушення вважаються закінченими з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння.

Також у літературі як різновид формального складу виділяється так званий усічений склад кримінального правопорушення. Кримінальним правопорушенням з усіченим складом називається кримінальне правопорушення, в якому

момент закінчення пов'язується з учиненням діяння, яке за своїм змістом є попередньою протиправною діяльністю (готуванням або замахом), наприклад, бандитизм (ст. 257 ККУ) або розбій (ст. 187 ККУ). Виділення усиченого складу, а так само належність до нього складів окремих кримінальних правопорушень є дискусійним, але в будь-якому разі усичений склад визнається різновидом формального.

Об'єктивна сторона є елементом складу кримінального правопорушення й входить у підставу кримінальної відповідальності. Тому особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності тільки тоді, коли у вчиненому нею діянні встановлені всі ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Ознаки об'єктивної сторони багато в чому визначають суспільну небезпеку кримінального правопорушення. Характер діяння, спосіб його вчинення, місце, час, обстановка його вчинення, тяжкість суспільно небезпечних наслідків, які настали, є найбільш важливими показниками суспільної небезпеки як соціальної властивості кримінального правопорушення. З огляду на це об'єктивні ознаки діяння враховуються насамперед при вирішенні питання про криміналізацію тих чи інших діянь, тобто визнанні їх кримінально протиправними й караними самим законодавцем. Об'єктивна сторона важлива для правильної кваліфікації кримінального правопорушення. Аналіз об'єктивної сторони дає можливість встановлювати інші елементи й ознаки складу кримінального правопорушення: об'єкт, якому наноситься шкода таким кримінальним правопорушенням, вину, мотив, мету кримінального правопорушення, які не завжди вказуються в диспозиціях статей Особливої частини КК України, і, таким чином, правильно кваліфікувати кримінальне правопорушення. Об'єктивна сторона має важливе значення для розмежування кримінальних правопорушень, а також відмежування кримінально протиправних діянь від таких, що ними не є. Так, крадіжка, грабіж, розбій (суміжні кримінальні правопорушення) різняться між собою за способом їх вчинення. Врахування ознак об'єктивної сторони дає можливість суду в кожному конкретному випадку правильно визначити характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення й відповідно до цього призначити покарання, співрозмірне вчиненому.

Отже, об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення являє собою характеристику передбачених кримінальним законом зовнішніх ознак кримінально протиправного діяння. Встановлення ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення нерідко дає можливість визначити ознаки об'єкта, суб'єкта, суб'єктивної сторони його складу, розмежувати кримінальні правопорушення між собою та відмежувати їх від інших видів правопорушень. Ознаки об'єктивної сторони складу мають значення для розмежування багатьох кримінальних правопорушень, але в першу чергу тих, що посягають на той самий об'єкт. В остаточному підсумку, завдяки встановленню ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення можливою є його правильна кваліфікація.

Суспільно небезпечне діяння. Поняття та ознаки дії. Умови кримінальної відповідальності за кримінально протиправну бездіяльність.

Кримінальне право розуміє під діянням суспільно небезпечну і протиправну дію або бездіяльність людини. Діяння є обов'язковою ознакою кожного складу кримінального правопорушення.

Термін «діяння» вживається в КК України, теорії та судовій практиці у подвійному значенні. По-перше, за допомогою цього терміна визначається поняття кримінального правопорушення, який, таким чином, охоплює всі ознаки, властиві кримінальному правопорушенню, тобто вживається як синонім терміна «кримінальне правопорушення»; по-друге, термін «діяння» застосовується для характеристики однієї з ознак об'єктивної сторони, тобто дії або бездіяльності. При аналізі цієї ознаки складу кримінального правопорушення мова повинна йти саме про друге значення терміна «діяння».

КК України встановлює, що кримінальній відповідальності й покаранню підлягає тільки особа, визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення, тобто така, яка умисно або з необережності вчинила передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння. Формами вираження такого діяння є дія або бездіяльність.

Поняття «діяння» визначається такою сукупністю ознак: діяння повинно бути суспільно небезпечним і протиправним; конкретним, свідомим і вольовим актом поведінки людини.

Суспільна небезпека як ознака діяння полягає в тому, що діяння може посягати, наприклад, на національну безпеку України, особу, відносини власності, тобто завдавати істотної шкоди суспільним відносинам, охоронюваним кримінальним законом, або створювати реальну загрозу заподіяння такої шкоди. Суспільна небезпека органічно властива діянню. Дія або бездіяльність, яка не наносить шкоди об'єкту кримінально-правової охорони або не створює загрози нанесення такої шкоди, не може розглядатися як кримінальне правопорушення, тому що вона позбавлена такої властивості, як суспільна небезпека. Водночас характер дії або бездіяльності, спосіб і засоби, за допомогою яких здійснюється посягання, значною мірою визначають характер і ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення.

Протиправність як ознака діяння означає, що кримінальним правопорушенням визнається тільки те діяння, яке саме в такій якості передбачене кримінальним законом. Для наявності об'єктивної сторони кримінального правопорушення необхідно, щоб діяння (дія або бездіяльність) було зазначено в диспозиції однієї зі статей Особливої частини КК України. Ознака протиправності означає, що діяння завжди порушує певну норму кримінального закону.

Діяння завжди має конкретний характер. Воно являє собою конкретний акт поведінки людини, який відбувається в певній обстановці, місці й часі та завжди проявляється в конкретній дії або бездіяльності. Тільки зовні виражена активність людини, її вчинки у формі конкретної дії або бездіяльності можуть бути об'єктом правової оцінки. Думки, наміри, переконання, морально-психологічні якості людини, якими б негативними вони не були, не можуть розглядатися як діяння та, відповідно, не можуть бути кримінальним правопорушенням.

Діяння – це свідомий акт поведінки людини, який завжди є наслідком пізнавальної діяльності, відбиттям у свідомості об'єктивного світу. Тому не є діянням у кримінально-правовому розумінні такі рухи тіла, які не контролюються свідомістю, навіть якщо наслідки таких рухів були б суспільно небезпечними. Наприклад, дії, вчинені особами, які страждають психічною хворобою і є неосудними, не контролюються

їхньою свідомістю, тож, відповідно, не можуть утворювати дію або бездіяльність у кримінально-правовому розумінні.

Суспільно небезпечне діяння, яке входить в об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, мусить бути вольовим, тобто проявом волі особи. Діяння, у якому немає прояву волі, вчинене, приміром, унаслідок непереборної сили, фізичного примусу тощо, не може утворювати об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення.

Дія – ця активна, свідома, суспільно небезпечна, протиправна поведінка суб'єкта. Вона є найпоширенішою формою суспільно небезпечного діяння. Елементарною одиницею дії є рух тіла. Дія може виражатися в одному (одиночному) русі або в їхній множинності. Рухи тіла утворюють дію в кримінально-правовому розумінні, коли вони контролюються свідомістю й направляються волею особи на певний об'єкт. Звідси випливає, що мимовільні (наприклад, рефлексорні) рухові акти, які відбуваються поза контролем свідомості й не виражають волю особи, не можуть утворювати дію як ознаку об'єктивної сторони кримінального правопорушення, скажімо, рухи тіла, якими заподіяна шкода охоронюваному законом благу, якщо вони викликані реакцією організму на біль від ураження струмом, вогнем та ін.

З фізичної сторони дія може бути простою і складною. Прості дії містять у собі одиничні (елементарні) акти поведінки людини. Складні дії характеризуються ускладненою структурою. Серед них можна виділити ті, які складаються з декількох актів поведінки, кожен з яких може бути визнаний як самостійна дія. Наприклад, у складі розбою вказується на напад з метою заволодіння майном, поєднаний з насильством, яке є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого. Тут мають місце дві дії – напад (відкрите заволодіння майном) і насильство, кожне з яких, якщо розглядати їх ізольовано, утворює самостійні кримінально протиправні дії, передбачені окремими статтями КК України. У зазначеному випадку одна дія виступає як спосіб вчинення іншої. Вони перебувають у нерозривному зв'язку та органічній єдності й у сукупності утворюють складну дію, яка й завдає шкоди об'єкту (як основному, так і додатковому). Складними є й двоактні дії, наприклад, придбання або збут майна, завідомо здобутого кримінально

протиправним шляхом. До складних відносять, зокрема, і дії в так званих триваючих кримінальних правопорушеннях, коли кримінальне правопорушення, розпочавшись одним з актів поведінки (активною дією), потім продовжує відбуватися протягом певного часу, скажімо, незаконне зберігання вогнепальної зброї. У деяких випадках складні дії складаються з цілого комплексу вчинків, пов'язаних один із одним, як-от, наприклад, втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Залежно від характеру впливу на об'єкт кримінального правопорушення дії можна поділити на фізичні та інформаційні. Фізичні (або енергетичні) дії полягають у застосуванні мускульної, фізичної сили для вчинення протиправного посягання (викрадення, вбивство, нанесення тілесних ушкоджень та ін.), завжди спрямовані на зміну зовнішньої, фізичної сфери предметів матеріального світу. Інформаційні дії полягають у передачі інформації іншим особам і завжди виражаються в словесній (вербальній) формі, а також у яких-небудь інших діях, які несуть інформацію: значеннєвих жестах (конклюдентні дії), виразних рухах (міміка, жести). За допомогою інформаційних дій відбуваються такі кримінальні правопорушення, як погроза вбивством, розголошення певних видів таємниць тощо.

Для характеристики кримінально протиправної дії велике значення має спосіб вчинення кримінального правопорушення, що являє собою сукупність (систему) прийомів і методів, які використовуються при його вчиненні. Ці способи різні. Найчастіше зустрічаються: фізичне насильство, психічне насильство (погроза насильством), обман, зловживання довірою, особливо жорстокий спосіб, загальнонебезпечний спосіб тощо. Усі вони значною мірою визначають форму та зміст такої дії, її інтенсивність і шкідливість.

Деякі кримінальні правопорушення можуть бути вчинені лише певним способом. У такому випадку спосіб вказується в законі як конститутивна ознака складу кримінального правопорушення, приміром, відкрите викрадення майна як спосіб грабежу. В інших випадках кримінальне правопорушення може бути вчинене різними способами, наприклад, умисне вбивство може бути вчинене як шляхом нанесення ушкоджень колючим або ріжучим предметом, так і отруєнням отруйними

речовинами або задушенням. Зважаючи на це, законодавець не вказує на певний спосіб вчинення кримінального правопорушення як на обов'язкову ознаку його складу.

Для більш успішного вчинення кримінальних правопорушень винні нерідко використовують різні засоби їх вчинення. У цих випадках винний використовує закладені в засобах вчинення кримінального правопорушення додаткові можливості, які можуть суттєво підсилювати інтенсивність і вражаючий ефект дії, що свідчить про підвищену небезпеку як дії, так і особи, яка її вчинила.

Бездіяльність – це пасивна форма прояву поведінки людини, що виражається в невчиненні нею конкретної дії (дій), яку вона зобов'язана була і могла вчинити в даних конкретних умовах. Бездіяльність подібна з дією за своїми соціальними і юридичними властивостями і відрізняється від неї лише зовнішньою, фізичною стороною – відсутністю руху тіла суб'єкта кримінального правопорушення. На практиці кримінально протиправна бездіяльність зустрічається значно рідше, ніж дія. Шляхом бездіяльності відбуваються такі кримінальні правопорушення, як залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, що перебуває в небезпечному для життя стані, службова недбалість та ін.

Обов'язковою умовою притягнення особи до відповідальності за бездіяльність є наявність у неї обов'язку діяти певним чином і наявність у даних конкретних умовах реальної можливості діяти в такий спосіб. Обов'язок вчинити певні дії (повинність) може впливати з різних підстав: із закону; із професійних або службових функцій; з договору; з родинних відносин; з попередньої поведінки особи, коли вона своїми діями створює небезпечну обстановку для іншої особи й внаслідок цього зобов'язана надати їй допомогу.

Кримінальна відповідальність за кримінально протиправну бездіяльність настає тільки за таких умов: 1) на особу був покладений спеціальний обов'язок вчинити активні дії, якими було б відвернене настання суспільно небезпечного наслідку; б) в особи була реальна можливість у даній конкретній ситуації вчинити відповідні активні дії й запобігти заподіянню суспільно небезпечних наслідків.

Непереборна сила, непереборний фізичний примус, психічний примус та їх значення для вирішення питання про кримінальну відповідальність за суспільно небезпечну дію або бездіяльність.

Дія або бездіяльність – це вольові вчинки людини, що являють собою психофізичну єдність зовнішньої (фізичної) і внутрішньої (психічної) сторін її поведінки. Виходить, вольовий зміст дії або бездіяльності має досить важливе значення при вирішенні питання про наявність діяння як ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

Однак трапляються ситуації, коли у вчиненій особою дії або бездіяльності її воля не проявляється й психофізична єдність діяння відсутня. У таких випадках у зв'язку з наявністю певних обставин вчинене діяння (дія або бездіяльність), в якому відсутній прояв волі самого діяча, втрачає свій кримінально-правовий характер. Отже, тут відсутнє і саме діяння (дія або бездіяльність) як ознака об'єктивної сторони кримінального правопорушення. До таких обставин належать: непереборна сила; непереборний фізичний примус (наси́льство); психічний примус, який відповідає вимогам крайньої необхідності.

Непереборна сила – це надзвичайна або невідворотна за даних умов подія. Джерелом непереборної сили можуть бути явища природи (землетруси, повені, пожежі тощо), механізми (техногенна катастрофа), люди (страйки, демонстрації, блокади, громадські заворушення, воєнні дії тощо), звірі, фізіологічні процеси й ін. Через непереборну силу особа позбавляється реальної можливості виконати покладений на неї правовий обов'язок.

Особа не несе кримінальної відповідальності, якщо вона заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам під безпосереднім впливом фізичного примусу (ч. 1 ст. 40 КК України). Під непереборним фізичним примусом розуміють такий протиправний фізичний вплив однієї людини на іншу, який повністю пригнічує волю того, хто зазнає насильство, внаслідок чого вона позбавлена можливості вибрати бажаний варіант поведінки й робить у результаті насильства рухи тіла, якими заподіює шкоду, або ж не робить тих дій, які вона повинна була зробити в даній ситуації. Будучи різновидом непереборної сили і позбавляючи людину можливості діяти (або здійснювати

бездіяльність) за своїм розсудом, непереборний фізичний примус виключає суспільно небезпечне діяння як свідомий і вольовий акт людини.

Психічний примус – це вимога зробити певні дії або, навпаки, не робити тих або інших дій, які в даній ситуації повинні бути зроблені, під погрозою застосування фізичного насильства, заподіяння матеріальної або моральної шкоди (шляхом залякування). Психічний примус та фізичний примус, унаслідок якого особа зберігала можливість керувати своїми діями, виключають кримінальну відповідальність за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, лише якщо особа, яка зазнала такого впливу, перебувала у стані крайньої необхідності (ч. 2 ст. 40 КК України). В інших ситуаціях переборний фізичний примус і психічний примус як чинники, що повністю волю людини не паралізують, а лише ускладнюють вибір того чи іншого варіанту поведінки, враховуються як обставина, що пом'якшує покарання (п. 6 ч. 1 ст. 66 КК України).

Суспільно небезпечні наслідки як ознака об'єктивної сторони кримінального правопорушення: поняття та види.

Суспільна небезпека кримінального правопорушення полягає в тому, що діяння (дія або бездіяльність) посягає на суспільні відносини, охоронювані кримінальним законом, викликає в них певні негативні зміни (шкоду, збиток). Механізм порушення об'єкта (суспільних відносин) і заподіяння йому шкоди може бути різним: в одних випадках негативного, руйнівного впливу зазнає суб'єкт суспільних відносин, в інших – благо, яке охороняється законом і у зв'язку з яким існують такі відносини (майнові кримінальні правопорушення – крадіжка, грабіж, шахрайство й ін.), у третіх – розривається соціальний зв'язок між суб'єктами відносин тощо. У всіх цих випадках об'єкту кримінально-правової охорони заподіюється шкода, яка і є наслідком кримінального правопорушення.

Суспільно небезпечні наслідки, залежно від характеру й обсягу шкоди, заподіяної діянням об'єкту, можуть бути поділені на наслідки у вигляді реальної шкоди й на наслідки у вигляді створення загрози (небезпеки) заподіяння шкоди. Більшість кримінальних правопорушень завдають реальної шкоди. Це типова ситуація. Вбивство, крадіжка, грабіж своїм

наслідком мають конкретну й реальну шкоду, яка заподіюється відповідному об'єкту кримінально-правової охорони. Водночас чинне кримінальне законодавство в деяких випадках встановлює відповідальність за діяння, які не заподіюють реальної шкоди конкретному об'єкту, однак ставлять його при цьому в небезпеку заподіяння шкоди. Так, у КК України встановлена відповідальність за завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані, причому тут не потрібне настання смерті особи, яку залишили без допомоги, або настання інших тяжких наслідків. Подібні кримінальні правопорушення отримали в літературі назву «делікти небезпеки» («делікти створення небезпеки»). При погрозі заподіяння шкоди порушується стан захищеності, безпеки суспільних відносин, поставлених під охорону кримінального закону, порушуються безпечні умови їх функціонування. От чому в «деліктах небезпеки» реальність створення такої небезпеки протиправною дією або бездіяльністю, тобто загроза заподіяння шкоди об'єкту, повинна бути встановлена як факт об'єктивної дійсності.

Суспільно небезпечні наслідки можна визначити як шкоду (збиток), що заподіюється кримінально протиправним діянням суспільним відносинам, охоронюваним кримінальним законом, або як реальну небезпеку (загрозу) заподіяння такої шкоди. Наслідки кримінального правопорушення різноманітні, вони можуть мати місце в різних сферах економіки, прав людини, екології тощо. Усі вони можуть бути поділені на дві великі групи: наслідки матеріального й нематеріального характеру.

До матеріальних наслідків відноситься майнова шкода, наприклад, у кримінальних правопорушеннях проти власності, а також шкода, яка має особистий (фізичний) характер, як-от тілесні ушкодження. Своєю чергою, кримінально протиправні наслідки майнового характеру можуть виражатися в так званому позитивному збитку або упущеній вигоді (неодержані доходи). Позитивний майновий збиток полягає в тому, що майно, яке перебувало у власності або володінні потерпілого, протиправно вилучається або знищується, або ж ушкоджується. У випадку ж упущеної вигоди потерпілий не одержує тих майнових вигід, які він має право одержати за законом, договором або на іншій правовій підставі.

Нематеріальні наслідки являють собою такі негативні зміни в об'єкті посягання, які пов'язані з порушенням тих чи інших інтересів учасників суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом, і, як правило, не пов'язані з фізичним впливом на людину як на суб'єкта суспільних відносин або впливом на матеріальні предмети зовнішнього світу (блага), з приводу яких існують суспільні відносини. Тут може бути виділена шкода політична (злочини проти основ національної безпеки держави), організаційна (кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, військові кримінальні правопорушення, проти правосуддя, громадської безпеки, громадського порядку), соціальна (кримінальні правопорушення проти трудових і виборчих прав громадян).

Залежно від виду безпосереднього об'єкта, якому суспільно небезпечне діяння заподіює шкоду, наслідки можуть бути поділені на основні й додаткові. Так, шкода, яка заподіюється працівником правоохоронного органу нормальній діяльності державного апарату при перевищенні влади або службових повноважень, є основним, а шкода, яка заподіюється особі, якщо перевищення супроводжується насильством чи болісними або такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, додатковим наслідком. Своєю чергою, додаткові наслідки можуть бути поділені на обов'язкові (додатково обов'язкові), тобто такі, які мають місце завжди, у всіх випадках при вчиненні певного кримінального правопорушення, наприклад, шкода, яка заподіюється здоров'ю потерпілого при розбої, і факультативні (додатково факультативні), які можуть мати місце, але можуть і бути відсутніми при вчиненні певного кримінального правопорушення, скажімо, шкода особі або власності при вчиненні хуліганства.

У деяких складах кримінальних правопорушень містяться вказівки на конкретні наслідки, наприклад, смерть потерпілого при вбивстві, тілесні ушкодження відповідного ступеня тяжкості в складах кримінальних правопорушень, передбачених відповідними статтями КК України. В інших статтях КК України не наведено чіткого опису наслідків (вживаються словосполучення «тяжкі наслідки», «особливо тяжкі наслідки», «значна шкода» і т.ін.). Отже, тут у законі застосовуються

оціночні терміни й поняття, з'ясування обсягу змісту яких вимагає уточнення та конкретизації у кожному провадженні.

Настання зазначених у законі наслідків в одних випадках є необхідною ознакою основного (простого) складу закінченого кримінального правопорушення, наприклад, заподіяння значної шкоди інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника при самоправстві; в інших – суспільно небезпечні наслідки відіграють роль кваліфікуючої обставини, яка обтяжує відповідальність, як-от примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, що завдало великої шкоди або спричинило інші тяжкі наслідки.

Деякі норми КК України пов'язують кримінальну протиправність і караність діяння з обов'язковим настанням певних суспільно небезпечних наслідків. Так, зловживання владою або службовим становищем тягне кримінальну відповідальність, якщо воно заподіяло істотну шкоду державним чи суспільним інтересам або охоронюваним законом правам і інтересам фізичних чи юридичних осіб. Інші норми пов'язують караність діяння як з фактичним настанням суспільно небезпечних наслідків, так і з можливістю їх настання.

Суспільно небезпечні наслідки мають важливе значення для конструювання об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. В одних випадках наслідки включаються в диспозицію статті Особливої частини КК України як обов'язкова ознака складу кримінального правопорушення, в інших – не вказуються.

Наслідок виступає однією з найважливіших підстав криміналізації (декриміналізації) діяння й ознакою, на підставі якої проводиться відмежування кримінального правопорушення від інших видів правопорушень. Наслідок є також обставиною, яка враховується судом при призначенні винному покарання.

Якщо ті чи інші наслідки зазначені в диспозиції статті КК України (кримінальні правопорушення з матеріальним складом), їх встановлення в такому випадку є обов'язковим для констатації складу кримінального правопорушення як підстави кримінальної відповідальності; правильної кваліфікації кримінального правопорушення і його відмежування від суміжних кримінальних правопорушень. У тих випадках,

коли наслідки в кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом не настають, питання про кримінальну відповідальність може вирішуватися за правилами кваліфікації незакінченого кримінального правопорушення (замах на кримінальне правопорушення).

Як обов'язкова ознака складу кримінального правопорушення суспільно небезпечні наслідки мають важливе значення для диференціації кримінальної відповідальності, що виражається, зокрема, у конструюванні в КК України кваліфікованих чи особливо кваліфікованих складів або ж спеціальних норм.

У проєкті КК України суспільно небезпечним наслідкам, які отримали назву «школа», приділяється значна увага, оскільки саме за характером спричиненої шкоди визначається тяжкість вчиненого кримінального правопорушення.

Так, у Розділі 2.5 «Школа та її види. Тяжкість кримінального правопорушення» Книги 2 «Про кримінальне правопорушення» деталізуються такі види шкоди:

1) істотна шкода (ст. 2.5.2):

– істотна майнова шкода (не більше 50 розрахункових одиниць¹);

– інша шкода, якщо вона не визначена у Кодексі як суттєва, значна, тяжка, особливо тяжка чи винятково тяжка шкода;

2) суттєва шкода (ст. 2.5.3):

– суттєва майнова шкода (більш ніж у 50, але не більше ніж у 500 разів перевищує розмір розрахункової одиниці);

– суттєва шкода здоров'ю (шкода здоров'ю, якій не властиві ознаки тяжкої шкоди здоров'ю, але яка полягає у: а) розладі здоров'я тривалістю від 1 до 21 дня або б) стійкій втраті загальної працездатності у розмірі до 10%);

– створення реальної небезпеки спричинення значної, тяжкої чи особливо тяжкої шкоди, якщо така небезпека передбачена статтею Спеціальної частини Кодексу як ознака складу відповідного злочину і якщо така шкода не визначена у Кодексі як значна, тяжка, особливо тяжка чи винятково тяжка шкода;

¹ Розрахункова одиниця дорівнює 1/30 розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня року, в якому було вчинено кримінальне правопорушення (ст. 1.1.2 Проєкту).

– інша шкода, якщо вона не визначена у Кодексі як значна, тяжка, особливо тяжка чи винятково тяжка шкода;

3) значна шкода (ст. 2.5.4):

– значна майнова шкода (більше ніж у 500, але не більше ніж у 5 000 разів перевищує розмір розрахункової одиниці);

– значна шкода здоров'ю (шкода здоров'ю, якій не властиві ознаки тяжкої шкоди здоров'ю, але яка полягає у: а) розладі здоров'я тривалістю 22 дні чи більше, б) стійкій втраті загальної працездатності у розмірі від 11 до 33% включно або в) стійкій втраті професійної працездатності у розмірі понад 50%);

– шкода безпеці від публічних закликів до спричинення тяжкої чи особливо тяжкої шкоди чи виправдовування її спричинення, або від пропаганди тоталітаризму;

– шкода національній безпеці України від колабораційної чи окупаційної діяльності;

– погроза спричиненням тяжкої чи особливо тяжкої шкоди;

– інша шкода, якщо вона не визначена у Кодексі як тяжка, особливо тяжка чи винятково тяжка шкода;

4) тяжка шкода (ст. 2.5.5):

– тяжка майнова шкода (більше ніж у 5 000 разів перевищує розмір розрахункової одиниці);

– тяжка шкода здоров'ю людини (шкода здоров'ю, яка полягає у: а) втраті органу тіла чи його функції, б) каліцтві статевого органу чи стерилізації, в) стійкому розладі психіки, г) розладі здоров'я, поєднаному зі стійкою втратою загальної працездатності понад 33% чи повною втратою професійної працездатності, г) зараженні особливо небезпечною інфекційною хворобою або інфікуванні її збудником, д) перериванні вагітності, е) непоправному спотворенні обличчя чи тіла або ж) реальній небезпеці для життя людини в момент спричинення шкоди здоров'ю) чи плоду людини;

– шкода особистій свободі, честі та гідності людини, пов'язана з торгівлею людьми або захопленням заручника;

– шкода сексуальній свободі чи сексуальній недоторканості людини, пов'язана з сексуальним проникненням без добровільної згоди потерпілої людини;

– шкода порядку охорони здоров'я людей, спричинена масовим інфекційним чи неінфекційним захворюванням людей;

– довгострокова або масштабна шкода довкіллю;
– створення реальної небезпеки спричинення довгострокової та масштабної шкоди довкіллю;

– шкода фінансам, спричинена підробленням грошей;
– шкода безпеці від діяльності організованих злочинних груп;

– шкода безпеці від тероризму;
– шкода національній безпеці України, крім шкоди від колабораційної та окупаційної діяльності;

– шкода порядку несення військової служби в умовах збройного конфлікту;

– шкода міжнародному правопорядку внаслідок пропаганди злочину геноциду або пропаганди акту агресії;

– шкода міжнародній безпеці;

5) особливо тяжка шкода (ст. 2.5.6):

– смерть людини;

– загибель плоду людини, починаючи з 22 тижня вагітності;

6) винятково тяжка шкода (ст. 2.5.7) – це шкода міжнародному правопорядку внаслідок злочинів: 1) геноциду; 2) агресії; 3) проти людяності або воєнних злочинів, вчинених у формі вбивства;

7) мізерна шкода (ст. 2.5.8) – це шкода, яка хоча формально і передбачена Кодексом, але є настільки малою, що застосування будь-яких кримінально-правових засобів за її спричинення є непропорційним. Протиправне діяння, яке спричинило мізерну шкоду, не є кримінальним правопорушенням (ч. 4 ст. 2.5.1).

Причинний зв'язок між діянням (дією або бездіяльністю) і суспільно небезпечними наслідками.

Теорія кримінального права і практика виходять із основного принципу, згідно з яким суспільно небезпечні наслідки можуть бути поставлені у вину особі тільки за умови, що вони перебували в причинному зв'язку з її дією або бездіяльністю. Наука кримінального права не створює власної теорії причинності, а ґрунтується на теорії причинності, або казуальності,

розробленої філософією. З філософських положень випливає, що під причинним зв'язком у кримінальному праві слід розуміти об'єктивно існуючий зв'язок між діянням – дією або бездіяльністю (причиною) – і суспільно небезпечними наслідками (результатом), коли дія або бездіяльність викликає (породжує) настання суспільно небезпечного наслідку. У науці кримінального права були обґрунтовані різні теорії про причинний зв'язок, вони базуються на різних філософських концепціях. Найбільш поширеними є теорії адекватної причинності, необхідного спричинення, необхідної умови та інші.

Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони кримінального правопорушення підлягає встановленню у випадках, коли суспільно небезпечні наслідки є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, тобто в кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом.

Причинний зв'язок – це об'єктивно існуючий зв'язок між причиною (суспільно небезпечним діянням) і наслідком (суспільно небезпечними наслідками). Причинний зв'язок між кримінально протиправним діянням і суспільно небезпечними наслідками існує об'єктивно як факт реальної дійсності поза свідомістю й волею людини – слідчого, прокурора, судді. Такий зв'язок як зв'язок між явищами об'єктивної дійсності піддається пізнанню. Тому у кожному кримінальному провадженні для встановлення наявності об'єктивної сторони кримінального правопорушення з матеріальним складом необхідно встановити (вивчити, пізнати) не тільки діяння, але й суспільно небезпечний наслідок, а також причинний зв'язок між діянням і наслідками як явищами реальної дійсності.

При аналізі причинного зв'язку слід враховувати, що в природі й суспільстві всі явища взаємозалежні, перебувають у тісній взаємодії. В об'єктивному світі існує загальний і універсальний казуальний зв'язок. Тому якщо розглядати всю сукупність причинно-наслідкових зв'язків, ланок і опосередкувань, які привели до настання суспільно небезпечного наслідку, то досить важко встановити, яке ж явище виступає причиною, а яке – наслідком, тому що наслідок як результат дії причини в той же час за певних умов сам трансформується в причину й тягне нове слідство. Тому для того, щоб чітко встановити зв'язок між причиною і наслідком, необхідно штучно

(подумки) ізолювати два явища – причину й наслідок, тобто суспільно небезпечне діяння (дію або бездіяльність) і суспільно небезпечний наслідок – від інших причинно-наслідкових ланок, які так чи інакше перебувають у взаємодії з наслідками. Тільки при такому підході можна встановити, чи є діяння причиною цього суспільно небезпечного наслідку.

Причинний зв'язок має місце лише тоді, коли діяння виступає необхідною умовою, без якої неможливе настання наслідку. Із цього випливають такі найважливіші вимоги:

1) причина (діяння) у часі повинна передувати наслідку. Однак зовнішньої (тимчасовий) залежності в послідовному розвитку подій недостатньо, тому що відомо, що «після цього» не завжди значить «внаслідок цього»;

2) причина (діяння) не тільки повинна передувати наслідку в часі, але й викликати його. Відомо, що причинний зв'язок за своєю суттю є зв'язком генетичним (зв'язок породження). Тут діяння завжди повинно викликати (породжувати) настання суспільно небезпечних наслідків. При цьому суспільно небезпечна дія (причина) як активна форма поведінки людини безпосередньо заподіює шкоду, тобто безпосередньо виявляє негативний, руйнівний вплив на об'єкт кримінально-правової охорони й викликає таким чином настання суспільно небезпечного наслідку. На відміну від цього, бездіяльність завдає шкоди опосередковано. Це пояснюється тим, що особа при бездіяльності не втручається в розвиток причинного зв'язку, не виконує покладеного на неї обов'язку по виконанню активних дій, якими вона повинна була запобігти шкоді, що загрожує об'єкту. Внаслідок пасивної поведінки особи й дії інших сил і засобів (дій третіх осіб, сил природи, механізмів, різних процесів – хімічних, біологічних, патологічних і ін.) суспільно небезпечні наслідки настають як факт реальної дійсності. Однак це зовсім не означає, що в останньому випадку немає причинного зв'язку між бездіяльністю та наслідками, що настали. Такий зв'язок існує. Він перебуває в площині невиконання особою своїх обов'язків (активних дій) по запобіганню шкоди (при наявності реальної можливості виконати такі дії) і фактичним заподіянням цією пасивною поведінкою шкоди (суспільно небезпечних наслідків);

3) причинний зв'язок має місце лише у випадку, коли діяння є головною умовою, що визначає (фактором) настання суспільно небезпечного наслідку. Це правило досить важливо враховувати в ситуаціях, коли в причинний ряд втручаються різні додаткові сили, умови й фактори – дії інших осіб, різні процеси (патологічні, біологічні й ін.), тобто має місце безліч факторів, які тією чи іншою мірою сприяють настанню суспільно небезпечних наслідків;

4) діяння перебуває в причинному зв'язку з наслідком, якщо воно неминуче викликає настання цього наслідку. Йдеться про те, що діяння з урахуванням його характеру й інтенсивності (стрімкості), а також місця, часу, обстановки, способу й засобів вчинення кримінального правопорушення, особливості його об'єкта й предмета створює реальну можливість настання наслідків. Діяння в такому разі з необхідністю, неодмінно (закономірно) викликає настання наслідку. Наслідок тут органічно властивий (реальна можливість) цьому діянню, має місце необхідний причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і його наслідками.

Необхідний причинний зв'язок слід відрізнити від випадкового причинного зв'язку. Необхідний причинний зв'язок відображає закономірності розвитку об'єктивного світу, коли причина сама в собі містить реальну можливість настання певного наслідку. При необхідних причинних зв'язках особа, пізнаючи об'єктивний світ, здатна передбачити розвиток природного ходу подій. Роблячи ті або інші дії, які із закономірністю викликають настання наслідків, вона здатна передбачити настання цих наслідків.

Випадкові причинні зв'язки не відображають закономірностей розвитку подій. Вони є наслідком випадкового перетинання причинно-наслідкових ланок. Наприклад, потерпілий, якому нанесено легке поранення, помер від того, що при перев'язці йому була занесена інфекція. Відповідальність у цьому випадку може настати лише за нанесення поранення.

Суспільно небезпечні наслідки, що настали внаслідок випадкового причинного зв'язку, не мають кримінально-правового значення і не є ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення з матеріальним складом.

Врахування викладених положень має важливе значення для вирішення питання про наявність (або, навпаки, відсутність) у кожному конкретному випадку причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням і наслідком.

Місце, час, обстановка, спосіб, засоби та знаряддя вчинення кримінального правопорушення, їх значення для характеристики об'єктивної сторони.

Для характеристики об'єктивної сторони кримінального правопорушення важливе значення мають такі його ознаки, як місце, час, обстановка, спосіб і засоби його вчинення. За загальним правилом, вони виступають її факультативними ознаками. Однак у деяких статтях Особливої частини КК України ці ознаки прямо вказані (описані), тому набувають у цьому разі значення обов'язкових. Відсутність будь-якої ознаки, яка вказана в диспозиції статті Особливої частини КК України, свідчить про відсутність об'єктивної сторони кримінального правопорушення, а також і складу кримінального правопорушення як підстави кримінальної відповідальності.

Місце вчинення кримінального правопорушення – це певна територія або інше місце, де відбувається суспільно небезпечне діяння й настають його суспільно небезпечні наслідки. У статтях Особливої частини КК України місце вчинення кримінального правопорушення в одних випадках визначається як територія України, повітряний простір України; в інших – воно вживається як географічне поняття, наприклад, ріки, озера, водойми тощо; у третіх – під ним розуміють певну територію, на якій людина проживає або виконує виробничу чи іншу діяльність, приміром, житло, торговельне підприємство, річкове судно й ін. Іноді ним є місце, де відбуваються певні події або здійснюються певні дії виняткового характеру, скажімо, поле бою. У деяких складах місце вчинення кримінального правопорушення визначається як територія, на яку поширюється певний правовий режим: наприклад, державний кордон України. У деяких випадках місце вчинення кримінального правопорушення виступає як кваліфікуюча ознака, як-от незаконне полювання на території державного заповідника або на інших територіях і об'єктах природно-заповідного фонду.

Час вчинення кримінального правопорушення – це певний відрізок (проміжок) часу, протягом якого відбувається

суспільно небезпечне діяння й настають суспільно небезпечні наслідки. У статтях Особливої частини КК України час вчинення кримінального правопорушення як ознака об'єктивної сторони описується доволі рідко. Так, деякі статті містять вказівку на вчинення кримінального правопорушення у воєнний час або в заборонений час. У більшості випадків вчинення діяння у воєнний час утворює кваліфікований або особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення.

Обстановка вчинення кримінального правопорушення – це конкретні об'єктивно-предметні умови, в яких воно відбувається. В одних випадках обстановка вказує на ті умови, в яких відбувається діяння: наприклад, вчинення військового кримінального правопорушення в бойовій обстановці, неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден; в інших же – обстановка вказує на умови, в яких перебуває потерпілий: наприклад, залишення в небезпеці. Обстановка вчинення кримінального правопорушення іноді суттєво підвищує ступінь суспільної небезпеки вчиненого і виступає як кваліфікуюча ознака (приміром, військове кримінальне правопорушення в бойовій обстановці). В інших випадках вона створює привілейований склад кримінального правопорушення. Це вбивство й нанесення тяжких тілесних ушкоджень при перевищенні меж необхідної оборони, де обстановка – напад з боку потерпілого – визначає необхідність захисту від суспільно небезпечного посягання. У всіх названих випадках обстановка вчинення кримінального правопорушення є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони.

Спосіб виступає як обов'язкова ознака складу кримінального правопорушення у випадках, коли він прямо зазначений у законі: наприклад, насильство, небезпечне для життя або здоров'я особи, яка піддалася нападу, або погроза застосування такого насильства в складі розбою, – і однозначно впливає зі змісту закону, про що свідчить характер дій, опис яких містить диспозиція статті. Так, способом погрози вчинити вбивство є психічне насильство, способом завідомо неправдивого показання – обман і т.ін. Якщо спосіб є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, то його встановлення у провадженні є необхідним. Відсутність такого способу виключає склад кримінального правопорушення.

Наприклад, склад доведення до самогубства відсутній, якщо не було жорстокого поводження з потерпілим або систематичного приниження його людської гідності. Спосіб має істотне значення для правильної кваліфікації кримінального правопорушення, його аналіз дає можливість зробити висновок про інші ознаки й елементи складу кримінального правопорушення. Спосіб важливий для диференціації кримінальної відповідальності. Так, залежно від способу вчинення кримінального правопорушення диференціюється відповідальність за корисливі кримінальні правопорушення проти власності. Спосіб може впливати на формування кваліфікованих або особливо кваліфікованих складів кримінальних правопорушень. Скажімо, вбивство, вчинене з особливою жорстокістю або способом, небезпечним для життя багатьох людей, є вбивством з обтяжуючою ознакою за способом його вчинення.

Знаряддя вчинення кримінального правопорушення – це речі матеріального світу, якими безпосередньо вчиняється суспільно небезпечне діяння; це предмети, використовуючи які особа здійснює фізичний (як правило, руйнівний) вплив на матеріальні об'єкти (це зброя – вогнепальна й холодна, інструменти, транспортні засоби, пристрої, технічне устаткування і т. ін.).

Засоби вчинення кримінального правопорушення – це предмети матеріального світу, які сприяють, допомагають суб'єкту при вчиненні діяння. Це можуть бути підроблені документи, формений одяг і ін. Знаряддя та засоби є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, лише коли вони безпосередньо зазначені в диспозиції статті Особливої частини КК України або однозначно впливають з її змісту. Так, зброя є обов'язковою ознакою складу бандитизму. Знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення можуть виступати в якості ознаки основного складу, або кваліфікуючого (транспортні засоби в складі незаконного полювання тощо).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення за проектом КК України.

На відміну від чинного КК України, у його новому проєкті визначенню поняття об'єктивної сторони кримінального правопорушення та тлумаченню її ознак присвячені

ст.ст. 2.2.4–2.2.11 Розділу 2.2 «Об'єкт і об'єктивна сторона кримінального правопорушення» Книги 2 «Про кримінальне правопорушення».

Так, ознаками об'єктивної сторони кримінального правопорушення є передбачена Кодексом дія або бездіяльність, а у випадках, зазначених у Кодексі, також наслідок дії або бездіяльності, причиновий зв'язок між дією або бездіяльністю та наслідком, спосіб, знаряддя (засіб), місце, час, обстановка вчинення кримінального правопорушення (ст. 2.2.4).

Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії або бездіяльності, передбаченої Кодексом (ст. 2.2.5). Бездіяльність є ознакою кримінального правопорушення, якщо особа не вчинила конкретної дії, щодо якої вона мала: 1) юридичний обов'язок та 2) реальну можливість її вчинити. Не визнається дією чи бездіяльністю поведінка особи під впливом: 1) непереборної сили; 2) непереборного фізичного примусу; 3) рефлексу; 4) обставин, що виключають контрольованість поведінки з інших причин. Питання про кримінальну відповідальність особи, яка спричинила шкоду внаслідок застосованого до неї фізичного примусу, якщо вона зберігала можливість керувати своєю дією або бездіяльністю, або психічного примусу, вирішується відповідно до положень ст. 2.9.6 про крайню необхідність.

Наслідком дії чи бездіяльності є шкода, яка передбачена Кодексом та перебуває у причиновому зв'язку з дією чи бездіяльністю (ст. 2.2.6). Причиновим є зв'язок між дією чи бездіяльністю та її наслідком, якщо дія чи бездіяльність: 1) передувала в часі настанню цього наслідку та 2) була необхідною і достатньою умовою його настання. Причиновий зв'язок між дією чи бездіяльністю за відповідних умов існує також у випадках, коли: 1) спільний наслідок спричинено двома або більше особами; 2) бездіяльність суб'єкта не запобігла наслідку, спричиненому силами природи, дією чи бездіяльністю іншої особи або впливом іншого фактора.

Способом вчинення кримінального правопорушення є передбачені Кодексом прийом, операція або система прийомів, операцій, що застосовуються суб'єктом для вчинення дії чи бездіяльності (ст. 2.2.7).

Знаряддям (засобом) кримінального правопорушення є визначені Кодексом річ, інформація або енергія, які використовуються суб'єктом для вчинення діяння щодо об'єкта, потерпілої особи чи предмета (ст. 2.2.8).

Місцем вчинення кримінального правопорушення як ознакою його об'єктивної сторони є передбачений Кодексом простір, у якому або на якому вчинена передбачена Кодексом дія чи бездіяльність або настали її наслідки (ст. 2.2.9).

Часом вчинення кримінального правопорушення як ознакою його об'єктивної сторони є передбачений Кодексом строк або момент вчинення дії чи бездіяльності (ст. 2.2.10).

Обстановкою вчинення кримінального правопорушення є передбачені Кодексом просторово-часові умови, в яких вчинюється дія чи бездіяльність або перебуває потерпіла особа (ст. 2.2.11).

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Поняття об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення сформульовано:

- 1) у Кримінальному процесуальному кодексі України;
- 2) у Конституції України;
- 3) у Кримінальному кодексі України;
- 4) лише в судовій практиці;
- 5) лише в науці (теорії) кримінального права.

2. Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це:

1) сукупність передбачених кримінальним законом внутрішніх ознак, що характеризують суспільно небезпечне діяння;

2) сукупність передбачених кримінальним законом зовнішніх і внутрішніх ознак, що характеризують суспільно небезпечне діяння;

3) зовнішня сторона кримінального правопорушення, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечним наслідком, причинним зв'язком між цим діянням і наслідком, а також місцем, часом, обстановкою, способом і знаряддями, засобами вчинення кримінального правопорушення;

4) сукупність передбачених особливих ознак, що характеризують суспільно небезпечне діяння як кримінальне правопорушення;

5) сукупність передбачених кримінальним законом окремих ознак, що характеризують суспільно небезпечне діяння як правопорушення.

3. Ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є:

- 1) діяльність;
- 2) вина, мотив, мета;
- 3) вина і осудність;
- 4) суспільна небезпечність;
- 5) суспільно небезпечне діяння.

4. Ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення вважається:

- 1) осудність особи;
- 2) предмет кримінального правопорушення;
- 3) вік особи;
- 4) мотив кримінального правопорушення;
- 5) суспільно небезпечний наслідок.

5. До ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення відноситься:

- 1) караність діяння;
- 2) безпричинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечним наслідком;
- 3) судимість особи;
- 4) небезпечність діяння та особи;
- 5) причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечним наслідком.

6. Ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення – це:

- 1) територія вчинення кримінального правопорушення;
- 2) місце вчинення кримінального правопорушення;
- 3) наявність адміністративної преюдиції;
- 4) неправомірність діяння;
- 5) жодна з вищенаведених.

7. До всіх ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення належать:

- 1) вина, мотив, мета, емоційний стан;
- 2) суспільні відносини, предмет, потерпілий;
- 3) фізична особа, осудність, вік кримінальної відповідальності;
- 4) час, місце, спосіб, знаряддя вчинення кримінального правопорушення;
- 5) діяння, наслідок, причинний зв'язок, час, місце, спосіб, знаряддя, засоби та обстановка.

8. За конструкцією об'єктивної сторони в науці кримінального права розрізняють такі види складів кримінальних правопорушень:

- 1) матеріальний, усічений, факультативний;
- 2) усічений, продовжуваний, триваючий;
- 3) матеріальний, формальний;
- 4) факультативний, продовжуваний, триваючий;
- 5) матеріальний, усічений, продовжуваний.

9. До всіх обов'язкових ознак об'єктивної сторони формального складу кримінального правопорушення відносяться:

- 1) час, місце, спосіб, обстановка вчинення кримінального правопорушення;
- 2) суспільно небезпечне діяння;
- 3) суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між ними;
- 4) суспільно небезпечні наслідки, знаряддя, засоби;
- 5) жодна з наведених відповідей не є правильною.

10. Кримінальне правопорушення з формальним складом є закінченим з моменту:

- 1) підшукування засобів та знарядь для вчинення кримінального правопорушення;
- 2) підшукування співучасників вчинення кримінального правопорушення;
- 3) усунення перешкод або іншого створення умов для вчинення кримінального правопорушення;
- 4) виконання суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності), прямо передбаченого кримінальним законом;
- 5) настання суспільно небезпечного наслідку, прямо передбаченого кримінальним законом.

11. Кримінальне правопорушення з матеріальним складом є закінченим з моменту:

- 1) підшукування засобів та знарядь для вчинення кримінального правопорушення;
- 2) підшукування співучасників вчинення кримінального правопорушення;

3) усунення перешкод або іншого створення умов для вчинення кримінального правопорушення;

4) виконання суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності), прямо передбаченого кримінальним законом;

5) настання суспільно небезпечного наслідку, прямо передбаченого кримінальним законом.

12. Суспільно небезпечне діяння є ознакою:

1) об'єкта складу кримінального правопорушення;
2) предмета складу кримінального правопорушення;
3) об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення;

4) суб'єкта складу кримінального правопорушення;
5) суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

13. Найповніший перелік усіх ознак суспільно небезпечного діяння включає такі, як:

1) кримінально протиправна і карана поведінка особи;
2) суспільно небезпечна і карана поведінка особи;
3) пасивна, суспільно небезпечна, кримінально протиправна, усвідомлена поведінка особи;

4) кримінально протиправна, суспільно небезпечна, винна поведінка особи;

5) активна або пасивна, суспільно небезпечна, кримінально протиправна, усвідомлена та вольова поведінка особи.

14. Формами суспільно небезпечного діяння є:

- 1) суспільна небезпечність і протиправність;
- 2) дія і бездіяльність;
- 3) кримінальна протиправність і суспільна небезпечність;
- 4) вина, мотив та мета;
- 5) активність і пасивність.

15. Ознаками суспільно небезпечної дії вважаються:

1) кримінально протиправна і карана поведінка особи;
2) суспільно небезпечна і карана поведінка особи;
3) пасивна, суспільно небезпечна, кримінально протиправна, усвідомлена поведінка особи;

4) кримінально протиправна, суспільно небезпечна, винна поведінка особи;

5) активна, суспільно небезпечна, кримінально протиправна, усвідомлена та вольова поведінка особи.

16. До ознак суспільно небезпечної бездіяльності належать:

1) кримінально протиправна і карана поведінка особи;
2) суспільно небезпечна і карана поведінка особи;
3) пасивна, суспільно небезпечна, кримінально протиправна, усвідомлена поведінка особи;

4) кримінально протиправна, суспільно небезпечна, винна поведінка особи;

5) активна або пасивна, суспільно небезпечна, кримінально протиправна, усвідомлена та вольова поведінка особи.

17. Поняття суспільно небезпечного діяння як ознаки об'єктивної сторони сформульовано в такому законодавчому джерелі:

- 1) КК України;
- 2) Конституції України;
- 3) проєкти нового КК України;
- 4) КПК України;
- 5) у жодному з вищенаведених.

18. Суспільно небезпечний наслідок є ознакою:

- 1) об'єкта складу кримінального правопорушення;
- 2) предмета складу кримінального правопорушення;
- 3) об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення;
- 4) суб'єкта складу кримінального правопорушення;
- 5) суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

19. Суспільно небезпечний наслідок – це:

1) зміни, що відбуваються у зовнішньому світі в результаті вчинення особою кримінального правопорушення;

2) шкода, що спричинюється в результаті вчинення суспільно небезпечного діяння об'єкту кримінально-правової охорони, або реальна небезпека заподіяння такої шкоди;

3) те, на що направлене посягання, чому спричинюється або може бути спричинена шкода;

4) структурний елемент охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, через вплив на який їм заподіюється або може заподіюватися істотна шкода;

5) речі матеріального світу, яким безпосередньо заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода.

20. Суспільно небезпечні наслідки бувають таких видів:

- 1) матеріальні та реальні;
- 2) матеріальні та нематеріальні;
- 3) матеріальні та духовні;
- 4) фізичні та нематеріальні;
- 5) матеріальні та формальні.

21. Поняття суспільно небезпечного наслідку як ознаки об'єктивної сторони сформульовано в такому законодавчому джерелі:

- 1) КК України;
- 2) Конституції України;
- 3) проєкті нового КК України;
- 4) КПК України;
- 5) у жодному з вищенаведених.

22. Причинний зв'язок є ознакою:

- 1) об'єкта складу кримінального правопорушення;
- 2) предмета складу кримінального правопорушення;
- 3) об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення;
- 4) суб'єкта складу кримінального правопорушення;
- 5) суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

23. Найповнішим визначенням причинного зв'язку є таке:

- 1) процес, що має перебіг у часі;
- 2) єдиний та необхідний зв'язок між діянням і наслідком;
- 3) об'єктивно існуючий, необхідний, внутрішньо-законо-

мірний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечним наслідком, коли дія або бездіяльність викликає настання наслідку;

4) певна часова послідовність діяння та наслідків;

5) необхідний, зовнішній та незакономірний зв'язок між суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю) і суспільно небезпечним наслідком, коли дія або бездіяльність викликає настання наслідку.

24. Поняття причинного зв'язку як ознаки об'єктивної сторони сформульовано в такому законодавчому джерелі:

1) КК України;

2) Конституції України;

3) проєкті нового КК України;

4) КПК України;

5) у жодному з вищенаведених.

25. Знаряддя вчинення кримінального правопорушення є ознакою:

1) об'єкта складу кримінального правопорушення;

2) предмета складу кримінального правопорушення;

3) об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення;

4) суб'єкта складу кримінального правопорушення;

5) суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

26. Відповідно до найповнішого визначення, знаряддя вчинення кримінального правопорушення – це:

1) речі матеріального світу, у зв'язку з якими або з приводу яких вчиняється кримінальне правопорушення;

2) речі матеріального світу, якими безпосередньо заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом;

3) речі матеріального світу, якими безпосередньо не заподіюється або не може бути заподіяна шкода суспільним відносинам, що взяті під охорону кримінального закону, але які полегшують вчинення кримінального правопорушення;

4) структурний елемент охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, через вплив на який їм заподіюється або може заподіюватися істотна шкода;

5) цінності, що охороняються кримінальним законом.

27. Поняття знаряддя вчинення кримінального правопорушення як ознаки об'єктивної сторони сформульовано в такому законодавчому джерелі:

- 1) КК України;
- 2) Конституції України;
- 3) проєкті нового КК України;
- 4) КПК України;
- 5) у жодному з вищенаведених.

28. Засоби вчинення кримінального правопорушення є ознакою:

- 1) об'єкта складу кримінального правопорушення;
- 2) предмета складу кримінального правопорушення;
- 3) об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення;
- 4) суб'єкта складу кримінального правопорушення;
- 5) суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

29. Відповідно до найповнішого визначення, засоби вчинення кримінального правопорушення - це:

1) речі матеріального світу, у зв'язку з якими або з приводу яких вчиняється кримінальне правопорушення;

2) речі матеріального світу, якими безпосередньо заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом;

3) речі матеріального світу, якими безпосередньо не заподіюється або не може бути заподіяна шкода суспільним відносинам, що взяті під охорону кримінального закону, але які полегшують вчинення кримінального правопорушення;

4) структурний елемент охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, через вплив на який їм заподіюється або може заподіюватися істотна шкода;

5) цінності, що охороняються кримінальним законом.

30. Поняття засобів вчинення кримінального правопорушення як ознаки об'єктивної сторони сформульовано в такому законодавчому джерелі:

- 1) КК України;
- 2) Конституції України;
- 3) проєкті нового КК України;
- 4) КПК України;
- 5) у жодному з вищенаведених.

31. Спосіб вчинення кримінального правопорушення є ознакою:

- 1) об'єкта складу кримінального правопорушення;
- 2) предмета складу кримінального правопорушення;
- 3) об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення;
- 4) суб'єкта складу кримінального правопорушення;
- 5) суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

32. Відповідно до найповнішого визначення, спосіб вчинення кримінального правопорушення – це:

- 1) методи чи прийоми вчинення кримінального правопорушення, з наявністю яких законодавець пов'язує відповідальність саме за це конкретне кримінальне правопорушення;
- 2) речі матеріального світу, якими безпосередньо заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода суспільним відносинам;
- 3) речі матеріального світу, якими безпосередньо не заподіюється або не може бути заподіяна шкода суспільним відносинам, але які полегшують вчинення кримінального правопорушення;
- 4) методи чи прийоми вчинення кримінального правопорушення;
- 5) цінності, що охороняються кримінальним законом.

33. Поняття способу вчинення кримінального правопорушення як ознаки об'єктивної сторони сформульовано в такому законодавчому джерелі:

- 1) КК України;
- 2) Конституції України;

- 3) проєкті нового КК України;
- 4) КПК України;
- 5) у жодному з вищенаведених.

34. Відповідно до найповнішого визначення, час вчинення кримінального правопорушення – це:

- 1) астрономічний проміжок часу, протягом якого було вчинено кримінальне правопорушення;
- 2) час доби, коли було вчинено кримінальне правопорушення;
- 3) пора року, коли було вчинено кримінальне правопорушення;
- 4) конкретна календарна дата вчинення кримінального правопорушення;
- 5) певний часовий період, протягом якого вчиняється кримінальне правопорушення і з яким законодавець пов'язує настання кримінальної відповідальності за це конкретне кримінальне правопорушення.

35. Відповідно до найповнішого визначення, місце кримінального правопорушення – це:

- 1) ділянка території, на якій вчинено кримінальне правопорушення;
- 2) характерні особливості місцевості, на якій вчинено кримінальне правопорушення;
- 3) територія, на якій проводився огляд місця події;
- 4) певна територія, на якій вчинялося кримінальне правопорушення і з наявністю якої законодавець пов'язує настання кримінальної відповідальності за це конкретне кримінальне правопорушення;
- 5) ділянка території, яка своїми специфічними властивостями впливає на характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення.

36. Відповідно до найповнішого визначення, обстановка вчинення кримінального правопорушення – це:

- 1) ділянка території, на якій було вчинено кримінальне правопорушення;

2) характерні особливості місцевості, на якій було вчинено кримінальне правопорушення;

3) об'єктивні умови, при яких проводився огляд місця події і які впливали на об'єктивне сприйняття вчиненого слідчим;

4) об'єктивні умови, за яких вчинявся злочин і з наявністю яких законодавець пов'язує настання кримінальної відповідальності за це конкретне кримінальне правопорушення;

5) пора року та місцевість вчинення кримінального правопорушення.

37. На кваліфікацію діяння впливають засоби, спосіб, час, місце, обстановка вчинення кримінального правопорушення:

1) у всіх випадках, адже вони властиві будь-якому кримінальному правопорушенню;

2) коли істотно впливають на характер суспільної небезпеки кримінального правопорушення;

3) коли істотно впливають на ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення;

4) коли вони наявні у фактично вчиненому діянні;

5) коли вони передбачені в диспозиції статті Особливої частини КК або впливають з її змісту.

38. Щодо Н., який ловив у лимані рибу, було відкрито кримінальне провадження за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК “Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом”. Згодом з'ясувалось, що він використовував для вилову риби електрострум. На кваліфікацію цього діяння впливатиме така факультативна ознака об'єктивної сторони:

1) предмет цього кримінального правопорушення – риба, яка знаходилася у стані природної свободи;

2) час вчинення цього кримінального правопорушення;

3) місце вчинення цього кримінального правопорушення – лиман, де розводили рибу;

4) спосіб вчинення цього кримінального правопорушення – з використанням електроструму;

5) жодна з вищенаведених.

39. Теодор вкрав у Ганни папірці, які зовні нагадували гроші, будучи при цьому впевненим, що він краде справжні гроші. Його дії було кваліфіковано як замах на крадіжку чужого майна. Адвокат заперечував таку кваліфікацію, посиляючись на те, що ніякої шкоди не було завдано і жоден суспільно небезпечний наслідок не настав. Чи правий адвокат?

1) так, склад кримінального правопорушення відсутній у зв'язку з відсутністю об'єктивної сторони;

2) ні, об'єктивна сторона посягання є, але вона не завершена, саме тому це діяння кваліфіковане як замах;

3) так, суспільно небезпечний наслідок справді не настав, тому адвокат правий;

4) так, відсутній предмет кримінального правопорушення;

5) так, адже відсутній об'єкт і предмет кримінального правопорушення.

ЗАДАЧІ

Задача 1. Випишіть номери статей (і частин статей) Розділу VI Особливої частини КК України, якими закріплені матеріальні, формальні та усічені склади кримінальних правопорушень.

Задача 2. Заповніть таблицю, визначивши вид складу кримінального правопорушення за конструкцією його об'єктивної сторони (поставте відмітку «+» у потрібну клітинку навпроти кожного складу кримінального правопорушення):

Склад правопорушення	Матеріальний	Формальний	Усічений
Умисне вбивство (ст. 115 КК України)			
Розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК України)			
Розбій (ст. 187 КК України)			
Необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК України)			
Порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України)			
Бандитизм (ст. 257 КК України)			
Порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК України)			
Незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України)			
Масові заворушення (ст. 294 КК України)			
Посягання на життя журналіста (ст. 348-1 КК України)			

Задача 3. Заповніть таблицю, визначивши спосіб вчинення відповідних правопорушень:

Склад правопорушення	Спосіб вчинення кримінального правопорушення
Крадіжка (ст. 185 КК України)	
Викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188-1 КК України)	
Шахрайство (ст. 190 КК України)	
Умисне знищення або пошкодження майна (ч. 2 ст. 194 КК України)	
Контрабанда культурних цінностей та зброї (ст. 201 КК України)	
Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації (ст. 206-2 КК України)	

Задача 4. Заповніть таблицю, визначивши місце вчинення відповідних правопорушень:

Склад правопорушення	Місце вчинення кримінального правопорушення
Контрабанда культурних цінностей та зброї (ст. 201 КК України)	
Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин (ч. 3 ст. 240 КК України)	
Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину (ч. 2 ст. 240-1 КК України)	

Порушення законодавства про континентальний шельф України (ч. 2 ст. 244 КК України)	
Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (ч.ч. 1 та 3 ст. 246 КК України)	
Незаконне полювання (ч. 1 ст. 248 КК України)	
Перетинання державного кордону України з терористичною метою (ст. 258-6 КК України)	

Задача 5. Василь, перебуваючи у нетверезому стані, зустрів свого знайомого Кирила, що повертався додому. Василь почав ображати його, вимагати гроші на горілку. Кирило попросив його не чіпати та відійти. Василь не виконав цієї вимоги, і тоді Кирило кухонним ножом, який був у нього в сумці, завдав удар Василеві у живіт. Через пів години Василя доставили до лікарні, де під час операції він помер. Експертиза дала висновок про те, що у результаті поранення, заподіяного потерпілому Василю, була пошкоджена передня стінка шлунку, а смерть настала від закриття дихальних шляхів блювотинням. Блювотиння потерпілого було спричинено декількома факторами: станом сп'яніння, в якому він перебував; подразненням слизової оболонки шлунку в результаті поранення; впливом наркозу, під яким відбувалася операція.

Яке суспільно небезпечне діяння перебуває у причинному зв'язку зі смертю Василя? Чи знаходяться дії Кирила в причинному зв'язку з цією смертю?

Дайте характеристику об'єктивної сторони складу, описаного в задачі.

Задача 6. Павло, Михайло та Роман сперечались про швидкісні якості своїх автомобілів. Для розв'язання суперечки вирішили влаштувати перегони. Виїхавши за місто на автомагістраль, визначившись із відстанню та умовами перегонів, розпочали їх. На п'ятому кілометрі траси Павло, який відставав від своїх колег, побачив, що автомобіль Михайла злетів з дороги у кювет. Павло, зрадівши шансу одержати перемогу,

проїхав поруч та прибув до фінішу першим. Роман зупинив автомобіль, але побачивши, що машина Михайла не перекинулася, а Павло проїхав не зупинившись, продовжив перегони та приїхав до фінішу другим. Почекавши Михайла 40 хвилин, вони повернулися на місце ДТП та знайшли товариша, який зазнав небезпечних для життя поранень. Усі спроби лікарів повернути потерпілого до життя виявилися марними. Наступного дня після аварії Михайло помер у лікарні.

Чи існує причинний зв'язок між поведінкою Павла і Романа та смертю Михайла? В яких випадках бездіяльність має наслідком кримінальну відповідальність?

Ознайомтеся зі змістом статей 135 та 136 КК України.

Задача 7. Інженер з техніки безпеки науково-дослідного інституту Марко, проводячи перевірку стану дотримання техніки безпеки, встановив, що у конференц-залі інституту є несправна електрична розетка – провід під струмом замикав на зовнішній коробці. Знаючи про те, що найближчим часом жодних заходів у цьому приміщенні не було заплановано, Марко вирішив відкласти усунення цієї поломки на невизначений строк, при цьому нікому про виявлену поломку не повідомив. Наступного дня директор інституту вирішив провести виробничу нараду у конференц-залі, куди прийшов начальник планового відділу Дмитро у мокрій від дощу куртці, сів біля розетки, доторкнувся до неї плечем та зазнав смертельного пошкодження електрострумом.

Чи є причинний зв'язок між діями Марка та смертю Дмитра? Охарактеризуйте об'єктивну сторону вчиненого Марком кримінального правопорушення.

Задача 8. Повертаючись додому перед Різдвом з повними продуктовими сумками, Валентина ввечері поспішала через неосвітлене подвір'я до свого будинку під час повітряної тривоги. Раптом біля неї вибухнула петарда і жінка з пересяку випустила з рук сумки, внаслідок чого розбилися 20 яєць та банка консервованих огірків. Озираючись, вона побачила 12-річного Тараса, який втікав. Будучи розлюченою через пересяк та псування продуктів, Валентина наздогнала Тараса

та вдарила його своєю сумкою по голові. Цього ж вечора Тарас повернувся додому та сказав своїй матері, що погано себе почуває. Наступного дня він помер.

Експертизою було встановлено, що за наявності у Тараса запущеного процесу запалення середнього вуха, удар по голові спричинив розходження кісних швів та запалення мозкової оболонки, що й спричинило смерть.

Чи присутні у поведінці Валентини ознаки суспільно небезпечного діяння? Чи перебувають діяння Валентини у причинному зв'язку зі смертю Тараса?

Задача 9. Семен та Михайло увечері зустріли свою знайому Уляну, з якою перебували у неприязних стосунках. Під час розмови з нею Семен образив її нецензурною лайкою, а Михайло погрожував застосуванням насильства. З метою уникнення застосування погроз Уляна почала втікати і, перебігаючи дорогу, потрапила під машину та загинула.

Чи перебувають дії Семена та Михайла у причинному зв'язку зі смертю Уляни?

Задача 10. Мисливець Борис увечері запросив до себе офіцерів сусідньої військової частини Петра та Павла. Розпиваючи спиртні напої, Борис переконував військових поїхати на полювання, при цьому зазначив, що сезон полювання ще не відкритий, але проблем з владою не буде. Петро та Павло, послуховавшись Бориса, наступного дня на службовому автомобілі УАЗ виїхали на територію заповідника і, використовуючи автомобіль, вночі за допомогою автоматів АК-74 вполювали двох лосів та зубра.

Чи присутні в поведінці Павла, Петра та Бориса ознаки суспільно небезпечного діяння? Які ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення наявні в описаній ситуації?

Ознайомтеся зі статтею 248 КК України. Охарактеризуйте об'єктивну сторону цього кримінального правопорушення.

Задача 11. Сусіди Олесь і Тарас, перебуваючи у неприязних стосунках, будучи у стані сп'яніння, розпочали сварку

з приводу межі їх городів. Олесь стверджував, що його ділянка повинна бути на один метр ширшою, Тарас заперечував, вказуючи на зворотне. Переконавшись у тому, що Тараса не вдасться умовити поступитися землею, Олесь вночі підпалив його господарську будівлю, використовуючи при цьому бензин, що зберігався у нього в гаражі.

Ознайомтеся зі змістом статті 194 КК України. Дайте аналіз об'єктивної сторони вчиненого Олесем діяння. Вирішіть питання про значення способу вчинення цього кримінального правопорушення для кримінальної відповідальності.

Задача 12. Вчитель фізкультури Петро, вивівши клас на заняття на стадіон біля школи, побачив старшокласників, які курили. Петро почав кричати на них, проганяти їх, погрожуючи при цьому неприємностями з боку батьків і директора школи. Хлопці, бажаючи бути невпізнаними, почали втікати, один з них при цьому впав та зламав ногу.

Чи є поведінка Петра суспільно небезпечною та протиправною? Чи перебувають його дії у причинному зв'язку із тілесним ушкодженням старшокласника?

Задача 13. Неповнолітні Іван та Зиновій ввечері вихідного дня вийшли гуляти на вулицю. Іван поскаржився Зиновію на відсутність грошей та бажання придбати мобільний телефон. Зиновій запропонував відібрати гроші у перехожих. Іван погодився. Дочекавшись перехожого, вони напали на нього та, погрожуючи ножом, запропонували віддати гроші й цінності. Грошей та цінностей в потерпілого не виявилось, і тому Іван та Зиновій відпустили його.

Ознайомтеся зі статтею 187 КК України. Чи є у поведінці Івана та Зиновія об'єктивна сторона цього злочину?

Задача 14. Прочитавши детективний роман, Семен вирішив скористатися одним з описаних у ньому способів заволодіння чужими речами. Наступного дня він вдягнув не потрібний йому одяг та пішов у супермаркет, де, знявши з вішака костюм у примірочній, переодягнувся та намагався вийти з магазину. На виході спрацювала сигналізація, і Семен був затриманий працівниками охорони.

Ознайомтеся зі статтями 185 та 186 КК України. Чи присутні в поведінці Семена ознаки суспільно небезпечного діяння? Яке кримінально-правове значення має спосіб вчинення цього діяння?

Задача 15. Роман заборгував Василю 20 000 гривень та ніяк не міг повернути борг. Василь запросив Романа для чергової розмови до себе на дачу. Після одержання пояснень про неможливість вчасного виконання боргового зобов'язання Василь закрити Романа у підвалі дачного будинку, запропонувавши останньому наодинці подумати про варіанти виходу з ситуації, що склалася. Роман пробув у вологому підвалі без їжі протягом 4 діб. Після спливу вказаного строку Василь випустив потерпілого та зажадав повернення грошей наступного дня. Гроші так і не були повернуті.

Ознайомтеся зі статтями 146 та 355 КК України. Які ознаки об'єктивної сторони мають місце в описаному випадку?

Задача 16. На початку грудня випав перший сніг. Мирон на шляху до роботи підсковзнувся, не зміг втриматися та, падаючи, вдарив сумкою з книжками Оксану, яка прямувала на автобусну зупинку, спричинивши їй струс мозку.

Чи є поведінка Мирона усвідомленою та вольовою? Ознайомтеся зі ст. 128 КК України. Чи присутні в даному випадку ознаки об'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення?

Задача 17. Дільничному лікарю Василю запропонували додаткову винагороду за те, щоб вона швидко та якісно поставила діагноз та вилікувала малолітнього хворого Мишка. Василина гроші у сумі 2000 гривень взяла, оглянула хворого та призначила лікування.

Чи є в поведінці Василини об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 354 КК України? Які ознаки об'єктивної сторони в ній передбачені?

Задача 18. Мешканець одного зі сіл на східному кордоні України Олександр, дізнавшись, що на території сусідньої

держави побутова техніка коштує значно дешевше, вирішив закупити її там та продати в Україні. Взявши в оренду автомобіль КАМАЗ, виїхав за кордон, купив різну побутову техніку загальною вартістю 1 900 000 гривень і вночі по полю, скориставшись відсутністю прикордонних перешкод, повернувся в Україну. По дорозі у своє село був затриманий працівниками патрульної поліції.

До якої ознаки якого елементу складу кримінального правопорушення належить побутова техніка на вказану суму? Ознайомтеся зі статтею 201-3 КК України.

Задача 19. Дмитро, проживаючи на околиці міста, мав гараж та підробляв у вільний час ремонтом автомобілів. Маючи електрозварювальний апарат, він систематично, протягом періоду з січня 2021 року по січень 2025 року провадив зварювальні роботи, підключаючись при цьому до лінії електропередач, що проходила поруч. Встановлено, що протягом зазначеного часу він незаконно спожив електроенергії на суму 420 тисяч гривень.

Чи є діяння Дмитра суспільно небезпечними? Ознайомтеся зі змістом статті 188-1 КК України. Визначте ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення у вчиненому Дмитром діянні.

Задача 20. Студенти Родіон та Матвій домовилися згвалтувати свою однокурсницю Олену. Вони запросили її на вечерю до своєї кімнати у гуртожитку. Під час вечері Родіон підливав до напоїв Олени горілку з метою доведення її до безпорадного стану. Коли потерпіла від кількості випитого заснула, Матвій вступив з нею у статевий зв'язок. Родіон виконати задумане не встиг, оскільки Олена прокинулася.

Чи є поведінка Родіона та Матвія суспільно небезпечною (протиправною)?

Ознайомтеся зі змістом статті 152 КК України. Чи є ознаки об'єктивної сторони складу, передбаченого статтею 152 КК України, у поведінці Матвія та Родіона?

Задача 21. Подруги Лариса, Катерина та Соломія, розпиваючи спиртні напої, обговорювали поведінку своїх хлопців,

які вже довгий час зустрічалися з ними, проте досі не пропонували вийти заміж. Під впливом алкоголю дівчата дійшли висновку, що хлопці всі однакові, та вирішили «провчити осіб чоловічої статі». З цією метою дівчата, озброївшись кухонним ножом та уламком металевої труби, вийшли пізно вночі на вулицю та, дочекуючись самотніх перехожих чоловіків, заподіювали їм тілесні ушкодження. Внаслідок описаних дій Роман та Борис зазнали тяжких тілесних ушкоджень, а ще п'ятеро потерпілих – середньої тяжкості тілесних ушкоджень.

Ознайомтеся зі змістом статті 296 КК України. Визначте ознаки об'єктивної сторони вчиненого дівчатами кримінального правопорушення та кримінально-правове значення використання винними кухонного ножа і металевої труби.

Задача 22. Сержант миротворчого контингенту Збройних Сил України в Іраку Шаміль протягом тижня з моменту прибуття у країну переконував своїх товаришів у правоті мусульманських терористів та обґрунтованості вибору ними засобів досягнення своєї мети. Під час нападу тамтешніх сил опору на місце дислокації українських військових Шаміль вибіг за межі позицій миротворчого контингенту зі зброєю, розвернувся та відкрив вогонь по вогневих точках своїх співгромадян. Після завершення бою Шаміль здався у полон іракським повстанцям і виявив бажання приєднатися до активних дій у боротьбі з «невірними».

Визначте ознаки об'єктивної сторони вчиненого Шамілем діяння. Ознайомтеся зі змістом статей 111, 111-1 КК України та з'ясуйте, чи є у поведінці Шаміля ознаки об'єктивної сторони цих складів кримінальних правопорушень.

Задача 23. Член сатанинської секти Остап вирішив, що для одержання більшої чаклунської сили йому потрібно вчинити ритуальне вбивство. Жертвою цього акту він обрав свого сусіда Платона, який вирізнявся набожністю та міцною християнською вірою. Зайшовши до будинку Платона у ритуальному вбранні, Остап перелякав дружину та неповнолітніх дітей

Платона і, скориставшись цим, в них на очах заподіяв жертві ножове поранення, від якого Платон помер на місці.

Чи є у діях Остапа об'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого п. 4 ч. 2 статті 115 КК України? Обґрунтуйте свою відповідь.

Задача 24. До майстра спорту з кульової стрільби Захара звернувся член злочинної організації Юрій, який попросив його за винагороду використати свої вміння та вбити одного з конкурентів. Коли Захар відмовився виконати прохання, Юрій повідомив, що у такому разі він зі своїми друзями спалить будинок та машину спортсмена. Захар злякався можливого знищення свого майна та погодився. Наступного тижня він з пістолета, який передав йому Юрій, застрелив підприємця Леоніда.

Чи є у поведінці Захара ознаки суспільно небезпечного діяння? Як впливає насильство або погроза на визначення діяння кримінально протиправним?

Задача 25. Після тривалого перебування на фронті в зоні бойових дій 23-річна Дарина, ветеранка війни в Україні, проходила курс психологічної реабілітації в одному з приватних центрів. Під час занять із нетрадиційної психотерапії, які проводив дипломований психолог Сергій, Дарину ввели у стан гіпнозу, в якому вона виявила підвищену сугестивність через наслідки бойового стресу.

Скориставшись цим, Сергій нав'язав Дарині таку установку: після повернення додому вона повинна проникнути до ювелірної крамниці, де колись працювала, і винести з неї коштовності, щоб «звільнити простір від енергетичного тиску минулого».

Згодом, діючи автоматично та не усвідомлюючи мотивів, Дарина вночі проникла до магазину, відкривши двері службовим ключем, що залишився у неї після звільнення, і винесла коштовності на суму понад 400 тис. грн. Після затримання поліцією Дарина перебувала у стані крайньої розгубленості, не могла чітко пояснити мотиви своїх дій і згадувала лише уривки гіпнотичної сесії. За даними судово-психіатричної

експертизи, вона страждає на посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), але в момент вчинення дій не перебувала в стані неосудності.

Чи є в діях Дарини склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 185 КК України? Яким чином гіпноз та її статус ветерана війни впливають на її кримінальну відповідальність? Чи підлягає Дарина кримінальній відповідальності? Як можуть бути кваліфіковані дії Сергія?

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Що таке об'єктивна сторона кримінального правопорушення?

2. У чому полягає кримінально-правове значення об'єктивної сторони кримінального правопорушення?

3. Які ознаки належать до обов'язкових при характеристиці об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення?

4. Які ознаки належать до факультативних при характеристиці об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення?

5. Що таке дія як форма кримінально протиправної поведінки людини?

6. Які умови кримінальної відповідальності за бездіяльність?

7. Який вплив на кримінальну відповідальність за суспільно небезпечне діяння мають непереборна сила, фізичний і психічний примус?

8. Що таке суспільно небезпечні наслідки та в чому полягає їх значення?

9. Які існують види суспільно небезпечних наслідків?

10. Що таке причинний зв'язок та яке його значення для кримінальної відповідальності?

11. Що таке місце вчинення кримінального правопорушення та яке його значення для характеристики об'єктивної сторони?

12. Що таке час вчинення кримінального правопорушення та яке його значення для характеристики об'єктивної сторони?

13. Що таке обстановка вчинення кримінального правопорушення та яке її значення для характеристики об'єктивної сторони?

14. Що таке спосіб вчинення кримінального правопорушення та яке його значення для характеристики об'єктивної сторони?

15. Що таке засоби та знаряддя вчинення кримінального правопорушення та яке їх значення для характеристики об'єктивної сторони?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення : монографія. Київ, 2009. 736 с.
2. Вереша Р. В. Кримінальне право України на сучасному етапі. Загальна частина : навч. посібник. Київ, 2022. 612 с.
3. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій. Київ, 2016. 235 с.
4. Гришук В. К. Кримінальне право України : Загальна частина : навч. посібник. Львів, 2019. 666 с.
5. Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика. Харків, 2013. 752 с.
6. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ, 2014. 944 с.
7. Карпушева І. Ю. Суспільно небезпечна дія у кримінальному праві України : монографія. Харків, 2012. 226 с.
8. Кримінальне право. Загальна частина (Українсько-європейські студії) : підручник : у 2 кн. / за ред. О. О. Дудорова, А. А. Стрижевської. Київ, 2025. 1612 с.
9. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. В. М. Бурдіна, В. І. Маркіна. Київ, 2025. 1148 с.
10. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін. Харків, 2020. 584 с.
11. Музика А. А., Багіров С. Р. Каузальність і кримінальний закон в аспекті правового прагматизму : монографія. Київ, 2023. 144 с.

12. Проєкт Кримінального кодексу України станом на 02.04.2025 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf>
13. Українське кримінальне право / за заг. ред. В. О. Навроцького. Київ, 2013. 712 с.
14. Фріс П. Л. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник. Одеса, 2018. 394 с.

Д. О. Балобанова,
доктор юридичних наук, професор
І. Б. Газдайка-Василишин,
кандидат юридичних наук, доцент

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення

Навчальний посібник

Редагування *Оксана Шмиговська*
Макетування *Галина Шушняк*
Друк *Іван Хоминець*

Підписано до друку 04.06.2025.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 3,49.
Тираж 70 прим. Зам № 38-25.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.